

KOVÁCS ZOLTÁN:^{*}

Urbanizáció és átalakuló városhálózat Kelet-Közép-Európában

Abstract

Prior to 1990 urban development in East Central Europe was influenced and controlled to a large extent by the state. Cities and their development constituted the central objects of the planning system. Cities and industry became symbols of modernity, while villages and agriculture meant the evil backward past. As a consequence emphasis was placed on the development of heavy industry from the early 1950s which in turn resulted in continuous concentration of the population and very dynamic urban growth. Urban processes so characteristic for the western part of Europe like urban sprawl or gentrification of inner urban neighbourhoods were unknown. The collapse of state-socialism generated far-reaching social and economic transformation in East Central Europe after 1990. These processes led to fundamental changes in the urban system and the spatial organisation of cities, thus 1990 represented a new era in the urban and regional development of these countries. The main aim of this chapter is to provide a broad overview on the spatial characteristics of urban development in the post-socialist countries. In the analysis special attention is paid to the latest trends of urbanisation, processes that were launched by the socio-economic transformation.

1. Bevezetés

A megkésett ipari fejlődés és a Nyugat-Európával szembeni alacsonyabb urbanizációs szint a kelet-közép-európai országok egyik örökletes és máig ható sajátossága. A második világháború után hatalomra kerülő államszocialista rendszerek az ipart és az őket befogadni képes városokat tekintették a modernizáció és a nyugtához való felzárkózás letéteményeseinek, ezért a legtöbb országban a városok előnyt élveztek a falvakkal szemben a fejlesztési források (elsősorban infrastruktúra-fejlesztés) elosztása terén. Ennek eredményeként Kelet-Közép-Európa urbanizációja a kommunista hatalomátvételt követően számottevően felgyorsult, s bár számottevő tér- és időbeli különbségekkel, de a korábbiakhoz képest sokkal gyorsabb ütem jellemezte. Nehéz elképzelni, hogyan zajlott volna le a kelet-közép-európai országok urbanizációja a második világháború után, ha szabad piacgazdaság és plurális demokrácia körülményei között fejlődnek. Egy biztos, sokkal magasabb urbanizációs rátákkal akkor sem számolhattunk volna, már csak annak okán sem, hogy a lakásépítkezés és infrastruktúra-fejlesztés bizonyos kevésbé koncentrált körülmények között ment volna végbe, s ezzel a falvak népességmegtartó ereje sem hanyatlik olyan mértékben, míg a gyorsabb motorizáció, ill. a települések nagyobb szabadsága révén a szuburbanizáció is vélhetően jóval hamarabb beindulhatott volna.

A szocializmus összeomlása 1989–90-ben új korszakot nyitott hazánk és egész Kelet-Közép-Európa városfejlődésében. A korábbi időszakra jellemző erősen centralizált, a források központi elosztásán alapuló város- és területfejlesztési politikát felváltotta egy demokratikusabb, a helyi kezdeményezésekre jobban építő, s ezzel együtt a spontán folyamatoknak tágabb teret engedő, kevésbé paternalista modell. A piacgazdaság és a demokratikus kormányzás körülményeire a településhálózat különböző elemei, helyi adottságaiknak

^{*} DSc, Egyetemi tanár – Szegedi Tudományegyetem – TTIK Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék.

és energiáiknak megfelelően, eltérő módon reagáltak, s megindult a városhálózat gyors ütemű differenciálódása, egyúttal a városok belső funkcionális átalakulása. A tanulmány legfőbb célja, hogy feltárja és rendszerezze Kelet-Közép-Európa országaiban a rendszer-változást megelőzően és azt követően végbement urbanizációs folyamat és városi átalakulás legfontosabb jellemzőit. Ennek során elsődleges hangsúlyt a városhálózat átalakulási folyamatai kapnak, amelyet igyekszünk beilleszteni az urbanizáció nemzetközi trendjeibe.

2. Az urbanizáció keretfeltételei Kelet-Közép-Európában 1990 után

1990 után gyökeresen megváltoztak a városfejlődés külső és belső keretfeltételei Kelet-Közép-Európában. Általános érvénnyel elmondható, hogy a városok korábbi kiváltságos helyzete megszűnt, s a településhálózat fejlődési folyamataiban a külső állami beavatkozás mértéke számottevően csökkent. A korábbi, felülről vezérelt (*top-down*) terület- és településfejlesztési modellt, egy alulról építkező (*bottom-up*) modell váltotta fel. Az urbanizáció folyamatának vezető erejévé a piac, ill. a települések versenye vált. Azok a városok, amelyek kedvező társadalmi és gazdasági adottságokkal vágtak neki a poszt-szocialista átmenetnek, s élni tudtak lehetőségeikkel gyors ütemben fejlődtek, mások leszakadtak.

Politikai szempontból talán legfontosabb új tényező a Varsói Szerződés felbomlása, a politikai szuverenitás helyreállítása volt Kelet-Közép-Európa államaiban. Ennek köszönhetően a szocialista országok több évtizedes elszigeteltsége megszűnt, a korábban nemzeti keretek közé szorított városok kiléphettek a nemzetközi porondra, megindult betagozódásuk az európai városhálózatba. Mindez természetesen nemcsak előnyökkel járt (pl. a tőke és technológia szabadabb áramlása, nyugati turistadömping), de egyszersmind fokozódó versenyt is gerjesztett a térség városai között. A többpártrendszer visszaállítását, majd az első szabad választásokat követően lehetővé vált a demokratikus helyi irányítás, a szabad önkormányzatiság helyreállítása. Megszűnt a központi állam mindenhatósága, a döntéshozatali kompetencia erőteljesen a helyi szint irányába tolódott el. A föderatív államok kivétel nélkül bomlásnak indultak, a közigazgatás középső szintjei (megyék, vajdaságok, járássok stb.) sokat veszítettek korábbi hatalmukból. A szabad önkormányzatiság visszaállítása, valamint a közigazgatási rendszer reformja lehetővé tette, hogy a lakosságot érintő kérdések egy jelentős részéről helyi szinten döntsenek. Megnőtt a települések önállósága, csökkent a településhálózaton belüli alá-, és fölérendeltség. Lehetőség nyílt korábbi erőszakos település-összevonások, csatolások orvoslására.

A gazdasági oldalon ugyancsak számos külső és belső tényezőt találunk, melyek valamilyen formában hatással voltak a településhálózat átalakulására. Első helyen kell említeni a szabadpiaci viszonyok helyreállítását. A vasfüggöny leomlása lehetővé tette a tőke és technológia, valamint az őket hordozó transznacionális vállalatok (TNC-k) szabad beáramlását Kelet-Közép-Európába. Mindez rendkívül nagy kihívást jelentett a térség vállalatai számára, másrészt fölerősítette az érintett országhör integrálódási folyamatát a globális világ gazdaságba.

A globális gazdasági folyamatok megjelenése mellett a túlméretezett és elavult technológiával termelő állami vállalatok földarabolása, privatizációja, ill. bezárása jelentette a legfontosabb változást. Felgyorsult az ipar leépülése, a térség fejlettebb országaiban a 70-es évek eleje óta tartó poszt-indusztriális fejlődés ugrásszerűen felgyorsult. A gazdaság motorjává a modern (*high-tech*) iparágak mellett a szolgáltatások váltak. A termelés visszaesése nyomán ugrásszerűen megnőtt a munkanélküliség. Mindezek következtében kiterjedt válságövezetek alakultak ki, amelyek nemcsak a bányász- és ipari jellegű településeket foglalták magukba, hanem vidéki ingázási övezeteiket is.

A településhálózat átalakulásának *társadalmi-demográfiai háttéréről* elmondható, hogy a rendszerváltó országok rendkívül kedvezőtlen demográfiai viszonyokkal vágtak neki az átalakulásnak. Kelet-Németország, Magyarország és Bulgária társadalmát már az 1980-as években is az elöregedés és a természetes fogyás jellemezte. Ehhez a csoporthoz csatlakozott – főként az átmenet okozta morális sokk és a létbizonytalanságot szülő gazdasági nehézségek következtében – a 90-es évek elején Csehország, Románia, majd Szlovénia, Szlovákia, sőt 2001-ben már a sokáig kivételnek tekintett Lengyelország is. Ezzel szemben az egykori Jugoszlávia területén a háború és a kivándorlás tizedelte a lakosságot. Egyedül Albániában regisztráltak látványos, kb. 15 ezrelékes évi természetes szaporodást az időszak során. Az elöregedés elsősorban a városokat, azon belül a nagyvárosokat sújtotta, a falusi agrártérségek egy része (DK-Lengyelország, K-Szlovákia, ÉK-Magyarország) továbbra is népességtöbbletet termelt.

Társadalmi szempontból ugyancsak kedvezőtlenek voltak a városfejlődés feltételei. A térség országaiban a szegénység terjedése, a középrétegek lecsúszása, a kisszámú elit látványos gazdagodása egyfajta „dél-amerikai típusú” társadalomfejlődést produkált. Ilyen körülmények között nem lehetett számolni a „megszakított polgárosodás” dinamikus újraindulásával. Az átalakulás kihívásai egy hanyatló gazdasági viszonyok között élő, elszegényedő társadalmat értek.

3. Az urbanizáció dinamikája Kelet-Közép-Európában 1990 után

A nemzeti statisztikai hivatalok adatai alapján megállapítható, hogy a rendszerváltozást követő időszakban a kelet-közép-európai országokban a városlakók aránya nem emelkedett tovább, az urbanizáció „lehült” (1. táblázat). Egyedül Magyarország (+6,82%) esetében jeleznek a számok erőteljesebb növekedést, hazánkon kívül Bulgáriában (+3,84%) és Romániában (+0,44%) nőtt statisztikailag a városlakók aránya, igaz esetükben a városlakók abszolút száma ezzel egyidejűleg jelentősen csökkent. Az urbanizációs ráta szerény mértékű emelkedése e két országban tehát jórészt annak köszönhető, hogy a falvak népességfogyása a vizsgált időszakban meghaladta városokét.

1. táblázat. A városlakók száma és aránya Kelet-Közép-Európa országaiban

	Városlakók száma 1990	Városlakók száma 2008	Városlakók aránya (%) 1990	Városlakók aránya (%) 2008
Lengyelország	23 321 889	23 357 520	61,31	61,28
Csehország	7 399 201*	7 351 560	71,66*	70,23
Szlovákia	2 992 474**	2 978 401	56,64**	55,03
Magyarország	6 386 833	6 859 174	61,56	68,38
Románia	12 708 844	11 913 938***	54,76	55,20***
Bulgária	5 704 827	5 407 105	67,24	71,08

*1992-es adat, **1991-es adat, ***2006-os adat.

Bonyolítja a helyzetet, hogy a 2008-as adatok nem ugyanarra a városkörre vonatkoznak, mint az 1990. évié, hiszen menet közben valamennyi országban történtek várossá nyilvánítások, bár eltérő mértékben. A városok körének többé-kevésbé tudatos bővítése már a szocialista időszak során elkezdődött. Ennek következtében a létező szocializmus négy évtizede alatt a városok száma Magyarországon megháromszorozódott, Bulgáriában két és félszeresére nőtt. E két országhoz képest lassabban, de még így is számottevően bővült a városállomány Romániában (152-ről 260-ra), Szlovákiában (83-ról 136-ra) és

Lengyelországban (692-ről 828-ra). Csúpn Csehország és az NDK városállománya mutatott nagyfokú stabilitást a szocialista korszak során.

A *formális urbanizáció* (ti. falvak várossá nyilvánítása) következtében Magyarországon a városok száma 1990 és 2008 között 166-ról 306-ra nőtt, s 140 új város „keletkezett”. Ez volt mesze a legradikálisabb beavatkozás a vizsgált országok körében, amely a városállomány 84,3%-os bővülését eredményezte. Magyarországnál szerényebb mértékben, de még így is jelentősen bővült a városállomány Csehországban. Az ország függetlenségének kikiáltásakor (1992 végén) 457 várossal rendelkezett, ami 2008-ig 588-ra nőtt. Csehország független államisága során tehát 131 új város született, s a városállomány 28,6%-kal bővült. Csehországhoz hasonló mértékű volt a városság nyilvánítás üteme Romániában, ahol a rendszerváltozás időpontjában 260 város volt, ami 2006-ig 319-re (22,7%) nőtt. Szerényebb mértékű volt a formális urbanizáció szerepe Lengyelországban, ahol 1990–2008 között 67 új város született (közülük nyolc szétválás eredményeként), s a városok száma 825-ről, 892-re emelkedett, ami 8,1%-os bővülést jelentett. Még ennél is kisebb mértékben emelkedett a városok száma Bulgáriában és Szlovákiában, előbbinél 15, utóbbinál 2 új város keletkezett várossá nyilvánításoknak köszönhetően a rendszerváltozás óta eltelt időszakban.

Látható, hogy a politika „beavatkozása” az urbanizációba közel sem csúpn magyar jelenség, valamennyi vizsgált országban történtek várossá nyilvánítások az időszak során, kisebb-nagyobb intenzitással. Joggal tehető fel a kérdés, hogyan alakul az urbanizáció a rendszerváltozás után, ha nincs várossá nyilvánítás. Ennek érdekében valamennyi országra kiszámítottuk a „tisztított” városalakók arányát 2008-ra, amelynek során csak azokat a városokat vettük figyelembe, amelyek már a rendszerváltozás idején is városi ranggal bírtak (2. táblázat). A városodás formális urbanizációtól tisztított értéke értelemszerűen elmarad a hivatalosan nyilvántartott urbanizációs arányoktól, sőt – Bulgáriát leszámítva – a rendszerváltozás idején mért szinttől is.

2. táblázat. A városalakók „tisztított” száma és aránya Kelet-Közép-Európa országaiban

	Városalakók száma 2008	Tisztított városalakók száma 2008	Városalakók aránya (%) 2008	Tisztított városalakók aránya 2008
Lengyelország	23 357 520	23 180 251	61,28	60,81
Csehország	7 351 560	7 064 073	70,23	67,48
Szlovákia	2 978 401	2 968 781	55,03	54,85
Magyarország	6 859 174	5 945 314	68,38	59,26
Románia	11 913 938*	11 418 419	55,20*	52,90
Bulgária	5 407 105	5 350 851	71,08	70,34

*2006-os adat

Mivel magyarázható, hogy a rendszerváltozás egyben „urbanizációs fordulat”-ként is értelmezhető a poszt-szocialista államok fejlődésében? A városnövekedés forrásainak elapadásában országonként változó mértékben, de több tényező is közrejátszott. Egyrészt a korábbi várakozásokkal ellentétben mind a belső vándorlás dinamikája, mind annak iránya jelentősen megváltozott 1990 után. A szocializmus bukását követően a falvakból a városokba történő migráció fokozatosan csökkent, ezzel együtt megnőtt a városból-városba, ill. városból-falura történő vándorlások szerepe. Ennek legfőbb oka, hogy az ipari munkahelyek gyors ütemű leépülése nyomán a városok sokat veszítettek vonzerejükből, sőt a magasabb megélhetési költségek, a nagyobb létbizonytalanság, a környezet (lakó- és természeti) állapotának leromlása révén a városok inkább taszították a népességet. Mindez a 90-es

évek derekától egy fokozódó elvándorlását eredményezett a térség városaiban. A vándorlást kiváltó okokat tekintve azonban különbséget kell tennünk a tipikus, nyugati („jóléti”) *szuburbanizáció* és a *kényszerelvándorlás* között (Bajmócy 2002, Timár 2006).

Földrajzilag a két vándorlási típus markáns különbségeket mutat Kelet-Közép-Európában. A térség fejlettebb észak-nyugati államaiban (Kelet-Németország, Csehország, Nyugat-Magyarország és Budapest) elsősorban a jóléti szuburbanizáció volt a domináns az időszak során, ezekben az országokban az ipari válságtérségek kivételével a kényszerelvándorlás csak korlátozott szerepet játszott. Ahogy a kelet-közép-európai térség fejlettebb magterületeiről kelet, ill. dél felé haladunk úgy csökken az elővárosi migráció, s növekszik az eredeti lakóhelyre történő „kényszer” visszavándorlás szerepe. Az eredeti (falusi) lakóhely ismételt „felfedezése” a háztartások túlélési stratégiájának fontos részévé vált, nem utolsósorban azért, mert a falusi környezet még biztos munkahely hiányában is lehetővé teszi a felszínen maradást, pl. mód van saját élelmiszertermelésre, alacsonyabbak a megélhetési költségek (fűtés, közlekedés), biztonságot jelent a hozzátartozók támogatása stb. Mindezek hatása az 1990 utáni román és bolgár urbanizációs trendekben jól kivethető volt, de pl. hazánkban a borsodi-iparvidéken, vagy Lengyelországban a felső-sziléziai ipari agglomerációban is jelentkezett a kényszermigráció szerepe.

A migrációban bekövetkezett alapvető változás azonban csak egyik oka a városodás leghűlésének, abban a természetes népmozgalomnak is fontos szerep jutott. A városok, különösen a nagyvárosok előregedése, és a természetes fogyásból eredő népesség veszteség 1990 után jóval nagyobb mértékű volt, mint a falvakban. Mindez azt jelenti, hogy fogyó népesség mellett, a természetes fogyás településhálózaton belüli különbsége is urbanizációs „tényezővé” lépett elő.

A kelet-közép-európai urbanizáció másik fontos vonása, hogy a városodás ütemének radikális csökkenése mellett felgyorsult a falusi térségek városiasodása, érzékelhetően mérséklődött a városok és falvak közötti különbség. A vidék gyorsabb „urbanizációjának” legfőbb oka, hogy megszűnt az állami elosztás kizárólagos szerepe a szolgáltató-ellátó tevékenységek körében, a kereskedelem, vendéglátás, távközlés stb. területi eloszlását már nem az állam, hanem a piac szabályozta, de emellett a nem-anyagi szolgáltatások (egészségügy, oktatás, közigazgatás) terén is a korábbiakhoz képest jelentősen megnőtt a falvak mozgástere. Az ipar településdinamizáló szerepe egyszer s mindenkorra megszűnt (sőt többnyire hátránnyá vált), a felülről vezérelt településfejlesztést a helyi adottságokból származó jövedelemszerzés váltotta fel.

A gazdasági szerkezetváltás nyomán – Lengyelország kivételével – gyors ütemben csökkent a térségben a mezőgazdasági foglalkoztatottak, ill. a mezőgazdaságból élők száma és aránya. Felgyorsult a falvak tercierizálódása, a falusi térségekben új funkciók jelentek meg (pl. idegenforgalom, vendéglátás, kisipar). Furcsa vonása ugyanakkor a falvak városiasodásának, hogy nem a falusi településállomány egésze fejlődik, hanem csak bizonyos kitüntetett térségek falvai pl. nagyvárosok környéke, idegenforgalmi adottságokkal rendelkező térségek, az EU-val szomszédos országok nyugati határvidékei stb. Erre a legkézenfekvőbb példát éppen Magyarország szolgáltatja, ahol a kb. 3000 falusi település közül alig néhány száz az, ahol az infrastruktúra fejlődése, a népességszám és a nem-mezőgazdasági tevékenységek gyarapodása az elmúlt években dinamikusnak volt nevezhető. Az agrártérségek falvain, az elnéptelenedő aprófalvak problémáján az új falusi „renewánsz” nem sokat segített.

4. A városhálózat átalakulása Kelet-Közép-Európában 1990 után

1990 után Kelet-Közép-Európa országaiban megváltozott a városok közötti különbségeket kialakító tényezők fontossági sorrendje. A városhierarchián belüli helyzet, a népességszám, ill. az ezekhez korábban szorosan kötődő infrastrukturális, intézményi ellátottság szerepe nagymértékben csökkent, fölerősödött viszont a földrajzi fekvésből, a környezet minőségéből, a helyi gazdaság és társadalom állapotából, a helyi politika rátermettségéből fakadó előnyök, ill. hátrányok szerepe. A statisztikai adatok szerint valamennyi országban csökkent a 100 ezer főnél népesebb nagyvárosok népességkoncentráció ereje (3. táblázat).

3. táblázat. A nagyvárosok részesedése a városlakók körében Kelet-Közép-Európa országaiban

	A 100 ezer főnél népesebb városok részesedése a városlakó népességen belül (%)	
	1990	2008
Lengyelország	50,06	47,09
Csehország	32,58	31,04
Szlovákia	22,63	22,24
Magyarország	50,42	41,93
Románia	59,19	55,05
Bulgária	50,11	45,39

Erre a jelenségre egyébként hipotetikus jelleggel már Musil (1992) is utalt tanulmányában, a 90-es évek végén pedig számos a nemzeti városhálózatok átalakulásával foglalkozó tanulmány is kézzelfogható bizonyítékokkal szolgált. A népességdinamika arányait az is megállapítható, hogy a nagyvárosok súlya legerőteljesebben Magyarországon csökkent 1990 és 2008 között, ami a felfokozott várossá nyilvánítással hozható összefüggésbe.

Kimutatható ugyanakkor az a paradox helyzet, hogy a kelet-közép-európai nagyvárosok relatív népességvesztését e városok gazdasági potenciáljának erősödése kísérte. Ezt leginkább a fővárosok gazdasági dinamizmusán lehet lemérni, Budapest és agglomerációja a Magyarországra érkező külföldi tőkebefektetések kb. felét mondhatta magáénak a 90-es években, de hasonló arányok jellemezték Prága, Pozsony, Bukarest és Szófia szerepét is saját nemzetgazdaságukon belül. Még a lengyel városhálózaton belül viszonylag alárendelt szerepet játszó Varsó is a külföldi tőkebefektetések egynegyedét koncentrált a rendszerváltozást követő első évtizedben. A gazdasági növekedés térbeli pólusait a fővárosok mellett a nemzeti városhálózat második vonalához tartozó központok adták (pl. Győr, Székesfehérvár, Poznan, Wrocław, Kassa, Plzen, Brno, Temesvár, Kolozsvár, Plovdiv). Ez az erősen koncentrált gazdasági növekedés főként azzal magyarázható, hogy a kelet-közép-európai modernizációs modell hagyományosan csak néhány hídfőállásra („pólusra”) koncentrálódik, a tőke és innováció szelektív térbeli elrendeződése 1990 után még inkább fokozódott.

A fentiek mellett a térség országaiban megnőtt a kis- és középvárosok száma, ill. településhálózaton belüli súlya, s ennek következtében az egyes országok városhálózata arányosabbá vált, nem kis részben a várossá nyilvánításoknak köszönhetően. A 10 ezer főnél kisebb városok aránya a városlakó népesség körében ma Csehországban a legmagasabb (24,3%), Szlovákia, Lengyelország és Magyarország esetében ennél némileg mérsékeltebb (11–14%), s Romániában (6,69%) a legalacsonyabb.

A városhierarchián belül végbement változásokkal egy időben a városhálózat belső funkcionális differenciálódása is felgyorsult. Általános tendenciaként elmondható, hogy valamennyi kelet-közép-európai államban 1990 után a „Nyugathoz” való relatív fekvés vált a településhálózat differenciálódásának egyik legfőbb tényezőjévé. A nyugati piacok

közelsége a történelmi előnyöknél fogva egyébként is fejlettebb nyugati országrészek városainak kedvezett, a külföldi működő tőke beáramlása e területeken volt a legerőteljesebb, a nyugatról érkező látogatók száma is itt volt a legmagasabb. Győr és Székesfehérvár elmúlt tíz éves sikertörténete mindenki számára ismert, de legalább ilyen erős kontraszt figyelhető meg Romániában Nagyvárad és Temesvár, valamint a moldvai városok, Lengyelországban Poznań, Zielona Góra, Wrocław és a kelet-lengyel városok, Csehországban Plzeň, Cheb és a morva városok, Szlovákiában Pozsony és a Csallóköz, valamint Kelet-Szlovákia városainak fejlődési dinamikája között.

Gazdasági szempontból a rendszerváltozás egyértelmű vesztesei közé tartoznak az ipari válságtérsegek városai (pl. Ostravai-medence, Felső-Szilézia, Borsodi-medence). A torz ipari struktúrából fakadó hátrányok, a termelés leépülése és a nyomában járó munkanélküliség az itteni települések népességét érintette a legsúlyosabban. Különösen érzékenyen érintette a rendszerváltozás a szocialista iparvárosok csoportját.

Az 1990 óta eltelt időszakban ahogy csökkent a központi hatalom, úgy nőtt a helyi politika szerepe a kelet-közép-európai városok fejlődésében. A helyi politika rátermettségének növekvő szerepét tükrözi, hogy azokban a városokban, ahol idejekorán valamiféle válságkezelő stratégia fogalmazódott meg, a helyi városvezetés felmérte a jövedelemszerzés alternatíváit és aktív városmarketingbe kezdett (pl. Tatabánya) ott a kilábalás is sokkal hamarabb bekövetkezett, mint a passzivitásba burkolózott települések esetében.

5. Összegzés

Kelet-Közép-Európában az 1990-es évek elejétől egy piaci alapokon szerveződő és alulról építkező városfejlődés ment végbe, amely a városhálózat gyors ütemű belső differenciálódását eredményezte. Az elmúlt csaknem két évtized poszt-szocialista városfejlődésében véleményünk szerint az alábbi jelenségek voltak a meghatározóak:

- Az egyes államok a városok jogi definiálása és a városi cím adományozása terén eltérő politikát követtek. Legliberálisabb várossá nyilvánítási gyakorlattal Magyarország rendelkezett, a többi ország visszafogottabb, sőt esetenként konzervatív (pl. Szlovákia) várossá nyilvánítási politikát követett.
- A rendszerváltozás után a kelet-közép-európai országokban a városlakók aránya érdemben nem emelkedett, sőt, ha eltekintünk az időközben várossá nyilvánított települések körétől, kifejezetten csökkent. Az urbanizáció tehát népesedési értelemben „lehült”, e mögött a migráció országonként eltérő dinamikája és a városok kedvezőtlen általános demográfiai helyzete állt.
- A városhálózaton belül a korábbi évtizedekhez képest csökkent a fővárosok és nagyvárosok fullasztó népesedési túlsúlya, megerősödött a kisvárosi állomány. Mindez a gazdasági dinamika oldaláról fordítva jelentkezett, a rendszerváltozást követő időszakban a gazdasági erő különbségei a városhierarchia alsó és felső szintjei között fokozódtak.
- A városok gazdasági funkciója az erős deindusztrializáció, és a poszt-fordí gazdasági struktúra fokozatos megerősödése nyomán gyökeresen átalakult. A városok gazdaságában az ezredfordulót követően egyre inkább a modern üzleti szolgáltatások és a tudásigényes kreatív ágazatok játszanak vezető szerepet (Mészáros 2000).
- A globalizálódás az érintett városhálózatok egyre erősebb kapcsolódását eredményezi a globális folyamatokhoz, ami egyben növekvő versenyt gerjesztett a térség városai között a globális tőke iránt.
- A nemzeti városhálózatok differenciálódása felgyorsult „nyertesekre” és „vesztesekre”, miközben a földrajzi fekvés szerepe a korábbiakhoz képest jelentősen felértékelődött.

Felhasznált irodalom

- Bajmócy P. (2002): A szuburbanizációt kiváltó okok a vidéki Magyarországon. In: *Abonyiné Palotás J.–Becsei J.–Kovács Cs.* (szerk.) *A magyar társadalomföldrajzi kutatás gondolatvilága*. Szeged. pp. 249–255.
- Beluszky P. (1999): Magyarország településföldrajza. Dialóg Campus Kiadó, Pécs. 584 p.
- Benedek J. (2009): Regionális központok a romániai városhálózatban. In: *Csapó T.–Kocsis Zs.* (szerk.) *A közép- és nagyvárosok településföldrajza*. V. Településföldrajzi Konferencia: Szombathely, 2009. Szombathely: Savaria University Press. pp. 50–60.
- Csatári B. (2002): Újabb kísérletek az 1990-es évek magyar városfejlődési folyamatainak áttekintő értelmezésére. In: *Abonyiné Palotás J.–Becsei J.–Kovács Cs.* (szerk.) *A magyar társadalomföldrajzi kutatás gondolatvilága*. Szeged. pp. 249–255.
- Dövényi, Z.–Kovács, Z. (2006): Urban development in Hungary after 1990. In: *Altrock, U.–Güntner, S.–Huning, S.–Peters, D.* (eds) *Spatial Planning and Urban Development in the New EU Member States*. Ashgate, Aldershot. pp. 163–179.
- Enyedi Gy. (1995): Városverseny, várospolitika, városmarketing. *Tér és Társadalom*. 9. 1–2. pp. 1–3.
- Enyedi Gy. (1997): Városok a közép-európai átmenetben. *Társadalmi Szemle*. 8–9. pp. 42–56.
- Gorzellak, G. (1996): *The Regional Dimension of Transformation in Central Europe*. Regional Policy and Development Series 10. Jessica Kingsley, London. 152. p.
- Korcell, P. (2000): The Polish urban system: stability and change. Experience of the 1990s. In: *Horváth Gy.* (ed.) *Regions and Cities in the Global World*. Centre for Regional Studies. Pécs. pp. 159–175.
- Kovács Z. (2002): Az urbanizáció jellemzői Kelet-Közép-Európában a poszt szocialista átmenet idején. *Földrajzi Közlemények*. 126. 1–4. pp. 57–78.
- Kovács Z. (2007): Urbanizáció és városfejlődés Kelet-Közép-Európában a rendszerváltás után. In: *Kovács Cs.–Pál V.* (szerk.) *A társadalmi földrajz világa*. Szegedi Tudományegyetem. Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék. Szeged. pp. 355–369.
- Kőszegfalvi Gy. (1997): A magyarországi településrendszer átalakulása. *Területi Statisztika*. (bemutató szám). pp. 50–65.
- Lengyel I.–Rechnitzer J. (2000): A városok versenyképességéről. In: *Horváth Gy.–Rechnitzer J.* (szerk.): *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón*. MTA RKK. Pécs. pp. 130–152.
- Mészáros R. (2000): Területi folyamatok, városszerepek, tényezők. In: *Becsei J.* (szerk.): *Társadalomföldrajzi vizsgálatok két évezred találkozásánál*. JATE Gazdasági Földrajzi Tanszék. Szeged. pp. 45–56.
- Musil, J. (1992): Changing urban systems in post-communist societies in Central Europe. Analysis and prediction. In: *Enyedi, Gy.* (ed.): *Social transition and urban restructuring in Central Europe*. Budapest, European Science Foundation. pp. 69–83.
- Sykora, L. (2006): Urban development, policy and planning in the Czech Republic and Prague. In: *Altrock, U.–Güntner, S.–Huning, S.–Peters, D.* (eds): *Spatial Planning and Urban Development in the New EU Member States*. Ashgate, Aldershot. pp. 113–140.
- Timár J. (2006): Az agglomerálódástól a szuburbanizációig: „tértermelés” a poszt szocialista Magyarországon. In: *Csapó T.–Kocsis Zs.* (szerk.) *Agglomerációk és szuburbanizálódás Magyarországon*. Szombathely, Savaria University Press. pp. 35–51.